

Dr. Öğr. Üyesi Gözde SUNAL / 2001: A Space Odyssey Filmini Yeniden Okumak

An epic drama of adventure and exploration

Space Station One: your first step in an Odyssey that will take you to the Moon, the planets and the distant stars.

2001: a space odyssey MGM PRESENTS A STANLEY KUBRICK PRODUCTION

Super Panavision® and Metrocolor

2001: A Space Odyssey Filmini Yeniden Okumak

Gözde SUNAL*

Yapay zekâ, insan zihnine ait süreçlerin bir program diline dönüştürülmesi ve insan zihnine ait algılama, görme, düşünme, karar verme, problem çözme gibi süreçlerin bilgisayarların donatılmasıyla uğraşan bir bilim olarak tanımlanabilir (Eyim, 2016, s. 57). Sinema da diğer birçok alanda olduğu gibi gelişen teknolojiye etkilenmiştir. Yapay zekânın sinema alanındaki temelini baktığımızda bilim kurgu sineması ile başladığını söyleyebiliriz. Bilim kurgu türü, yapay zekâ konulu filmleri adeta distopik bir dünyanın hâkim olduğu atmosfer ile ele almıştır.

2001: A Space Odyssey filmi, Arthur C. Clarke'nin aynı adlı romanından uyarlanmış ve senaryosunu Arthur C. Clarke ve Stanley Kubrick yazmıştır. Stanley Kubrick'in yönettiği film, 1968 yapımı bir bilim kurgu türüdür. 2 saat 29 dakika süren film toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birçok ödül alan film, gerçeküstü tasviri ile genellikle sessizliğin hâkim olduğu bir yapımdır. Örneğin filmin ilk 25 dakikasında ve sonrasında neredeyse hiç diyalog bulunmamaktadır.

Kubrick filmlerinde çeşitli kaygılara ve sorunlara yer vermiştir. Filmin ana çerçevesini oluşturan kavramların başında yapay zekâ, teknoloji, insanın evrimi, insan-makine ilişkisi gelmektedir. Genelde sinematografisini uygun mitlerle zenginleştiren Kubrick, güçlü anlatımıyla dikkat çekmektedir. Film, insanlığın geleceğine dair cesurca öngörülerde bulunmaktadır.

Gerçeküstücü anlatımı ile filmin öyküsü, dört bölümden oluşmaktadır: "İnsanlığın Şafağı", "Ay'da Bir Keşif", "Jüpiter Görevi", "Sonsuzluğun Ötesi". 2001: A Space Odyssey filminin konusundan bahsetmek gerekirse, film siyah ekran görüntüsüyle jenerik müziğinin duyulmasıyla başlar. Bu bölümün adı "İnsanın Şafağı"dır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: gsunal@ticaret.edu.tr,

Birinci bölüm ilk insanların yaşadığı dönemi tasvir etmektedir. Alet yapma becerisine sahip olmayan maymun kabilesi (primatlar) bir gün nerden geldiğini bilmedikleri siyah bir taş ile karşılaşır. Bu taşın ortaya çıkmasıyla meraklanan primatlar, alet kullanmayı öğrenirler ve bu da insanlık için bir kırılma noktası olacaktır.

Maymunlardan biri, kemik yığınlarından aldığı bir kemiği sopa olarak kullanmaya başlar. Böylelikle, bu kemik ile diğer kemikleri kırmaya çalışır ya da düşman olarak gördükleri hayvanları vurarak öldürürler. İlk bölüm ile ikinci bölümün bağlandığı sahne eşleşmeli kurgu ile verilmektedir. Lider maymun silahını havaya fırlattığı an kemik adeta yörünge uydusuna dönüşerek yeni bölüm başlamaktadır. “Filmin başında, ağır çekimle, maymunun havaya savurup döndürdüğü değneğe yaklaşırlar; dönüş hareketi, baş döndürücü bir geçişle yıldızlararası uzayda dolaşan uzay gemisinin hareketine dönüşür” (Pezzella, 2001, s. 98).

“Ay yolculuğu” adlı diğer bölümde, zamanın geleceğe sıçramasıyla artık uzay gemileri vardır. Dr. Heywood ve R. Floyd Amerikan uzay gemisinde yolculuk yapmaktadır. Floyd’un arkadaşları ile araştırmaları sonucu geçmişteki siyah taşın benzeri Ay’da gömülü olarak bulunur. Araştırma ekibi, bu dikilitaşın önünde bir fotoğraf çekirmek için toplandıkları sırada, yüksek sesli rahatsız edici bir bip sesi duyulur. Taşın reaksiyona girmesiyle kendi uygarlığına mesaj göndermeye başlar. Bu durumla birlikte sinyal başka bir siyah taş hareketine geçerir. (<http://www.kubrick2001.com/>).

“Jüpiter Görevi: On Sekiz Ay Sonra” adlı üçüncü bölümde ise Jüpiter’den gelen sinyaller üzerine bir ekip yola çıkar. Yolculuk sırasında gemi ile ilgili tüm sistemleri HAL 9000 adında bir yapay zekâ kontrol eder. HAL 9000, insanlar gibi düşünmesi ve tepkiler vermesi için tasarlanmıştır; uzay gemisini o yönlendirmektedir. Bilgisayarın yapay zekâsı ve becerileri oldukça kuvvetlidir. Bu yolculuk sırasında HAL 9000’in gizli planları olduğunu öğrenen ekip, yapay zekâyı imha etmeye çalışır. Bunu fark eden bilgisayar HAL 9000 ise tek başına bütün ekibi yok etmeye çalışır. Dave, basit bir tornavida yardımıyla HAL’ı devre dışı bırakmayı başarır. Dolayısıyla insan evriminin başladığı maymun-adamlar kemiği kullandıktan 4 milyon yıl sonra, HAL 9000 adlı bilgisayar, bu basit aletin yani kemiğin gelişmiş hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemik, araç olarak evrimleşerek öyle bir hâl alıyor ki gün geliyor alet (HAL) yaratıcısına ihtiyaç duymuyor. Fakat buna rağmen, insan yine bir şekilde galip gelmektedir. HAL’ın bir süre sonra yaratıcısını dinlemeyip ondan emir almaması ve yaratıcısına başkaldırısı Mary Shelly’s Frankenstein’nını hatırlatmaktadır. Önceleri insanoğlunun yararı için tasarlanan veya programlanan yaratıklar, gün gelince daha büyük sorunlara sebep olmaktadır. Bu filmlerdeki alet-yaratıcısı ilişkisi, McLuhan’ın “Araç, İnsanın Uzantısıdır” kuramını çağırıştır-

maktadır. Tek fark, bu filmde araç insanın değil, insan aracın uzantısı hâline gelmektedir. Bu mücadele sırasında hayatta kalan Dr. Dave Bowman, Jüpiter'den gelen sinyale doğru gitmeye devam ederken Jüpiter'de siyah taşı görür. Son bölüm olan "Sonsuzluğun Ötesi"nde, Dave, Jüpiter'e ulaşınca gemiyi terk eder. Bir anda etrafı kaplayan ışık hüzmeleriyle bir yolculuk başlar ve bu yolculuk esnasında çeşitli kozmolojik olaylar ile karşılaşır. Yolculuk sona erdiğinde Dave, bir yatak odasında önce astronot kıyafetiyle sonra orta yaşlı bir adam olarak yemek yerken ve son olarak da yatağa düşmüş çok yaşlı biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Odada birden beliren dikili taşta Dave uzanmak ister fakat bu sefer uzanamaz. Bir balon içerisinde cenine dönüşen Dave, Dünya'ya tekrar gönderilir.

Final sahnesine baktığımızda sessizliğin hâkim olduğu ortamda kullanılan beyaz parlak bir ışık, pürüzsüz yüzeyler ve modernist eşyalar filmin atmosferine sürreal bir hava katmaktadır. Filmde kullanılan bu sessizlik özellikle final sahnesinde seyirciye ölümü çağrıştırmaktadır. Bu bölümde özellikle beden ve ruh ilişkisi vurgulanmaktadır. Sonuç olarak beden ölüme yenik düşer ama ruh hâlâ yaşamaya devam eder. Böylelikle sonsuz bir varlığa dönüşerek insan evrensel bir boyuta geçer.

Film, uzun ve yavaş sahnelerin yer alması, diyalogların az olması açısından seyirciyi anlatım dili açısından zorlasa da Kubrick'in en beğenilen filmleri arasındadır. Hipnotik bir üslubun hâkim olduğu filmde çoğu zaman, Nietzsche'nin "üstinsan" kavramına gönderme bulunduğu görülmektedir. Nietzsche evren için, insanlık ve düşüncenin sürekli kendini yenilediği ama yine aynı noktaya döndüğünü düşünmektedir. Bu görüş aslında filmin son sahnesinde, Dave'in bir cenine dönüşüp dünyaya tekrar gönderilmesiyle vurgulanmaktadır. Nietzsche, bu tekrar etme olayında ancak üstinsan devreye girerse evrendeki birçok şeyin değişeceğini düşünmektedir. Nietzsche, "İnsan, bir iptir ki hayvanla 'İnsanüstü' arasına gerilmiştir. Uçurum üstünde bir ip! Tehlikeli bir geçiş, tehlikeli bir yolculuk, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir ürperiş ve duraklayış" (Nietzsche, 2012, s. 13) şeklinde ifade etmiştir.

Kubrick, özellikle insanlık için bir tehdit unsuru olan teknolojiyi de gündeme getirmektedir. Kubrick, aslında teknoloji gün gelir insanın yerini alır ve hatta onu yok etmeye çalışır mesajını vermeyi amaçlamaktadır. Örneğin, HAL 9000 bilgisayarın yapay zekâsı ve becerileri oldukça kuvvetlidir. HAL'ın satranç sahnesinde insanı yenmesi ve gemi mürettebatını tek başına öldürmesi ile insanın kendi yarattığı alet karşısındaki acizliği gözler önüne serilmektedir. Dolayısıyla Kubrick, geleceği ön görerek evrimin bir başka aşamasını yani yapay zekâyı işleyerek senaryosunu oluşturmuştur.

A Space Odyssey filminin ardından birçok filmde sıklıkla yapay zekâ temasına yer verilmiştir. Örneğin yönetmen Steven Spielberg'in 2001 yapımı filmi "Artificial Intelligence"ın ana fikri de A Space Odyssey'e benzemektedir. Bu filmde ise bir mucit yeni bir tür bilgisayar geliştirir. Bu icatla aslında bilgisayar kendini insan yerine koyar ve insanlığın ortak sorunlarına çözüm aramaya çalışır. 2001: Space Odyssey sonraki yıllarda ise uzay teması ve efektleri ile Star Wars ve devam filmleri gibi nice filmlere zemin oluşturmuştur.

Kaynakça

- Arslantepe, M. (2012). Sinema Okuryazarlığı. Kocatepe Üniversitesi: Umuttepe Kitabevi.
- Büker, S. (1996). Film Dili. İstanbul: Kavram Yayınlar.
- Eyim, A. (2016). "Yapay Zekâ: Makineler Düşünebilir mi?" Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. no.30. ss.55-68.
- Gibson, C. (2013). Semboller Nasıl Okunur?. İstanbul: YEM Yayınlar.
- Nietzsche, F. (2012). Böyle Buyurdu Zerdüş. Korkut Ata (çev.). İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pezzella, Mario (2001). Sinemada Estetik. Fisun Demir (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- <http://www.kubrick2001.com/> (Erişim Tarihi: 15.08.2021).

